

УДК 341.231.14+342.7

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЖИТТЯ

Володимир КОЖАН,

здобувач кафедри теорії та філософії права
Національного університету «Львівська політехніка»

SUMMARY

In the article we researched the basic problems related to the implementation of the right to life. We reviewed approaches to determine the moment of the right to life; we substantiated author's approach to this problem. Also we based the necessity of legislative setting of embryo legal status. We determined the admissibility of abortion. The inadmissibility and inhibition necessity of death penalty and euthanasia had been based here. We characterized negativity of suicide. Also we investigated the limits of law to life and gave the chances of restrictions on the right to life.

Key words: right to life, embryo, abortion, suicide, capital punishment, euthanasia, limits of law to life, self-defense, extreme necessity.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено основні проблеми, пов'язані із реалізацією права на життя. Розглянуто підходи до визначення моменту виникнення права на життя, обґрунтовано авторський підхід до цієї проблеми, необхідність законодавчого закріплення правового статусу ембріона. Визначено допустимість проведення абортів. Обґрунтовано неприпустимість і необхідність заборони еутаназії й смертної кари, охарактеризовано негативність самогубства. Також досліджено межі права на життя й наведено випадки обмеження права на життя.

Ключові слова: право на життя, ембріон, аборт, самогубство, смертна кара, еутаназія, межі права на життя, необхідна оборона, крайня необхідність.

Постановка проблеми. Із розвитком суспільства та держави зростає роль життя людини в аксіологічному контексті. Із кожним шаблоном розвитку гуманнішим стає ставлення суспільства до кожного свого члена. Відповідно, життя людини стає в центр охорони з боку суспільства й держави загалом.

Право на життя невіддільне від усієї сукупності прав людини. Очевидно, що питання права на життя напряму пов'язані з проблемами існування самої держави та права загалом. Тому можемо говорити про виключну важливість права на життя як інструментально-інституціонального явища політико-юридичної дійсності.

Актуальність теми. Право на життя було об'єктом дослідження багатьох учених, серед них варто відзначити таких науковців, як С. Алексєєв, О. Домбровська, О. Івченко, О. Капінус, Л. Лінік, М. Малєїна, О. Малишев, О. Мірошніченко, Г. Міронова, О. Попов, П. Рабінович, Н. Сафонова, Ю. Дмитрієв, Я. Триньова, О. Шленєва та ін.

Метою статті є визначення моменту виникнення права на життя й характеристика основних проблем його реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конституція України в ст. 3 проголошує життя людини найвищою соціальною цінністю. Також ст. 27 Основного Закону закріплює невід'ємне право на життя, гарантуючи його заборонаю свавільного позбавлення життя та встановлюючи обов'язок держави захищати життя людини [1].

Як об'єкт юридичної охорони право на життя є також у Цивільному кодексі (далі – ЦК) України. Так, ст. 281 ЦК України повторює положення Конституції, розширюючи його ще певними аспектами [6].

Право на життя є необхідною умовою інших прав і свобод. У цьому аспекті право на життя має абсолютний характер. Саме тому положення про право на життя закріплено в усіх найважливіших міжнародно-правових актах із прав людини.

Основною проблемою регулювання відносин, пов'язаних із правом на життя, є неоднозначність підходів до визначення його виникнення.

Уважаємо, що визначенням початку життя мають займатися природничі науки, а не юриспруденція, тому доцільно

дослідити трактування моменту виникнення життя біологією, медициною, ембріологією тощо.

Деякі вчені вважають, що людське індивідуальне життя починається лише після перебудови двох генетичних спадщин: однієї – батькової, іншої – материнської, у новому геномі ембріона (теорія кариогамії), що відбувається зазвичай приблизно через 21–22 години після запліднення. Інші ж доходять твердження, що, якщо визнавати новий людський індивід уже в одноклітинному ембріоні, потрібно поширити таке розуміння й на окремі гаметети.

А з доповіді М. Уарнок випливає, що можливо використовувати людський ембріон для експериментальних цілей протягом 14 днів із моменту зачаття, з чого однозначно випливає, що до настання цієї стадії ембріон не визнається людським індивідом і він ще повністю залежить від життя дорослого [31, с. 158].

За твердженнями деяких авторів, індивідуальне людське життя починається в момент імплантації. У цей момент бластоциста переходить зі стану поліпотенції в стан уніпотенції, розвиваючись із цього моменту тільки як людська істота й тільки в людській істоті.

Нарешті, деякі автори вважають основоположним в ембріональному розвитку формування нервової системи й початок мозкової діяльності: «Людське життя може розглядатися як поле життєдіяльності в інтервалі між виникненням мозкової діяльності в матці (на восьмому тижні вагітності) і смертю мозку». У відповідь на ці твердження, особливо в тому, що стосується примітивної хорди, варто пригадати разом із А. Серра, що «вона (хорда) являє собою лише кінцевий пункт певного, послідовного, організованого, безперервного процесу, який розпочався з моменту формування зиготи».

Більшість зарубіжних учених-ембріологів характеризують момент виникнення життя як момент утворення зиготи під час запліднення. Так, вони стверджують, що, починаючи з моменту запліднення, тобто з проникнення сперматозоїда в яйцеклітину, дві гамети батьків формують нову біологічну сутність, яка несе в собі нову індивідуалізовану програму, нове індивідуальне життя [31, с. 155]. На противагу такому твер-

дження, деякі вчені висували контраргументи, констатуючи, що така зигота повністю залежить від організму матері. Але усе ж їхні аргументи можна спростувати, адже організм матері є середовищем існування для ембріона, проте не визначає його сутності.

Варто згадати також бачення початку життя з погляду релігії. Канонічне право стверджує, що коли зародок стає «житлом» душі, тільки тоді він вважається людиною. Такий процес називається одухотворенням. Момент упровадження душі захищений до періоду між 30-м і 40-м днем після запліднення, за аналогією з біблійними приписами, пов'язаними з очищенням жінки після пологів [31, с. 168].

За словами св. Івана Павла II, висновки науки про розвиток людського ембріона дають нам цінні вказівки для раціонального виявлення наявності індивідуальності, починаючи з першої миті виникнення людського життя [33]. Отже, позиція церкви зрозуміла – життя виникає з моменту зачаття.

На сьогодні в науковій літературі можна простежити тенденцію підтримання науковцями точки зору щодо виникнення життя з моменту зачаття й необхідності правового врегулювання статусу ембріона.

На думку О. Мірошниченко, Україна повинна докладніше регламентувати статус ембріона, як це зробили інші країни світу, які заборонили використовувати їх із комерційною метою. Щодо переривання вагітності, то науковець не вважає це порушенням права на життя [22].

О. Рогова стверджує, що, хоч українське законодавство не розглядає ненароджену істоту як людину, усе ж внутріутробний період життя є необхідним етапом розвитку людини, тому має бути захищений так само, як і життя людини після народження [27]. Подібної думки дотримується й О. Домбровська [17].

Із вищенаведеного можна прослідкувати взятий напрям на дослідження статусу ще ненародженої людини та розроблення законодавчої регламентації допологового періоду розвитку людини.

Узагальнюючи викладене, варто зазначити, що на питання про момент виникнення життя неможливо знайти однозначної відповіді ні в медичній, ні в релігійній літературі, ні в іншій літературі з інших галузей. Проте, опрацювавши літературу та дослідивши точки зору щодо моменту виникнення життя, можемо констатувати, що все ж таки найбільший процент учених схиляється до думки, що життя виникає з моменту зачаття. Ми теж дотримуємося такої думки. Тому, зважаючи на те що поняття «життя» й «право на життя» не потрібно отожднювати, але необхідно їх зіставляти, доцільно було б на законодавчому рівні врегулювати статус ненародженої людини та закріпити право на життя до пологів.

Досліджуючи момент виникнення життя, ми визначили основні проблеми, пов'язані з цим питанням: по-перше, це питання легальності абортів, по-друге, це питання статусу ембріона.

З медичного погляду, аборт – припинення вагітності й (водночас із цим чи пізніше) видалення з матки всього плодового яйця або його частини в перші 7 акушерських місяців, або 28 тижнів. Народження дитини після 28 тижня вагітності називається передчасними пологамі [10].

Аналізуючи законодавства держав щодо абортів, варто зазначити, що більшість держав легалізували аборти. Щодо міжнародних актів, то тут дещо інша ситуація. На захист прав ненародженої дитини виступає лише положення преамбули Конвенції про права дитини, відповідно до якої держави-учасниці Конвенції беруть до уваги, що «дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує належного правового захисту, як до, так і після народження» [5]. Ст. 4 Американської конвенції про права людини також передбачає, що захист права на життя починається «з моменту зачаття» [2]. Проте, на відміну від цих актів, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод явно не захищає ненароджену ди-

тину. На підтвердження цього наведемо приклад із практики Європейського суду з прав людини.

Так, у справі *Paton v. The United Kingdom* Європейська комісія з прав людини постановила, що аборт на 10-тижневому терміні в інтересах захисту фізичного та психічного здоров'я вагітної жінки, згідно з британським законодавством, не суперечить ст. 2. Установлено, що ст. 2 не визнає абсолютне право ненародженої дитини на життя. Інакше «життя плода розглядалася б як більш висока цінність, ніж життя вагітної матері».

Цікавими видаються також підходи науковців до визначення легальності абортів. У сучасному суспільстві відстоюють свої позиції два табори: ті, хто виступає за свободу абортів («Pro-choice»), і ті, хто вимагає їх повної або часткової заборони («Pro-life»).

Противники свободи абортів обґрунтовують свою позицію тим, що штучне переривання вагітності суперечить принципам захисту материнства й дитинства, перериває процес біологічного формування нової людини. Вони вважають, що недопустимо захищати матеріальну і життєву ситуацію однієї людини (матері) за рахунок позбавлення права на життя іншої людської істоти [11, с. 120].

Виступають проти абортів також і представники всіх світових релігій. Ще Василь Великий писав: «Мати, яка навмисне занастила зачатий в утробі плід, підлягає осуду як за вбивство» [31]. Категорично проти абортів виступають мусульмани. Аборт вважається прийнятним у деяких випадках в індуїзмі та буддизмі, проте такі випадки є винятками із загального правила недопустимості абортів.

Прихильники легалізації абортів убачають у ньому право вибору, право жінки розпоряджатися своїм тілом, право на планування сім'ї тощо. Вони відстоюють можливість жінки прийняти рішення про аборт у силу певних життєвих обставин; у випадках, коли існують медичні протипоказання або коли вагітність сталася проти волі матері в результаті зґвалтування або інцесту. Необхідність удатися до абортів може виникнути й у результаті виявлення патології дитини. Прихильники такої думки виходять із поняття людини. На їхню думку, людиною можна вважати плід лише тоді, коли він спроможний вижити за межами організму матері.

Як аргумент на підтримку легалізації абортів виступає статистика, що обмежувальне законодавство не знижує кількості абортів, а легалізувавши їх, держава бере на себе відповідальність за проведення безпечного абортів [29, с. 22]. Подібну точку зору має й М. Гора. Науковець стверджує, що «беручи до уваги статистику з штучного переривання вагітності, повна заборона абортів у сучасний період видається неможливою й може призвести до збільшення кількості кримінальних абортів» [16, с. 49]. Автор вважає, що політика держави у сфері абортів повинна бути дуже поміркованою та поступовою. Правильним видається напрям держави поступового обмеження абортів. Так, у 2006 р. зменшено перелік показань для штучного переривання вагітності терміном від 12 до 22 тижнів.

Отже, дослідивши точки зору щодо легалізації абортів, можемо стверджувати, що проблема зводиться до конкуренції права ембріона на життя та права матері на самовизначення. Зважаючи на те, що життя є найвищою цінністю суспільства, протиставляти життю право, об'єктом якого є інше благо, відмінне від життя, неможливо.

Тому, на нашу думку, законодавець повинен закріпити положення, яке б передбачало «примат» охорони життя як цінності. Тобто, урахувавши цінність життя за нормального перебігу процесу вагітності, справедливіше надати пріоритет праву на життя зачатого дитини. Думаю, така точка зору буде враховувати твердження природничих наук щодо початку життя й тому ґрунтуватися на реальних експериментальних даних, а не на теоретизованих, відірваних від реального життя.

Другою згаданою нами проблемою є питання статусу ембріона. Судячи з положень законодавства, ембріон не наділений правоздатністю, а тому й не може бути суб'єктом права [14, с. 193].

На сьогодні можна бачити негативні наслідки невизнання за ненародженими правоздатності. Крім загального знецінення життя людини до народження, а внаслідок цього й новонародженого, створюються передумови для реальної загрози життю і здоров'ю новонароджених.

Крім того, в Україні склалася практика використання ембріонів людини, які є «зайвими», у результаті застосування репродуктивних технологій, і частин тіл абортіваних дітей у наукових, медичних і косметичних цілях. Варто зазначити, що використання ембріонів в цих цілях є грубим нехтуванням принципу визнання людини та її прав найвищою цінністю.

Людський ембріон не повинен розглядатися як об'єкт прав, у тому числі речових прав, у зв'язку з цим використання ембріонів у комерційних цілях є неприпустимим.

Повертаючись до розгляду меж права на життя, убачаємо необхідність у визначенні завершального моменту існування життя й права на нього. Смерть є багатоглядним поняттям – філософським, етичним, медичним і правовим.

У більшості країни світу моментом закінчення життя є смерть мозку. Проте вважаємо, що настільки важлива процедура, як констатація смерті, що характеризує закінчення існування людини як найбільшої соціальної цінності, повинна знайти своє закріплення на рівні закону, а не інструкції.

Особливий інтерес під час дослідження права на життя викликає питання належності людині права на смерть. Так, деякі вчені переконані, що право на смерть особи полягає в можливості самостійного вирішення питання щодо своєї смерті, тобто можливості людини свідомо й добровільно в обраний нею момент часу піти з життя обраним нею та доступним їй способом [20, с. 54]. Характеризуючи таке право, учені стверджують, що ніхто не вправі протидіяти людині здійснити це право.

На нашу думку, саме твердження про існування права на смерть не має сенсу, адже воно виключає право на життя, яке покладено в основу правової охорони. Тому, зважаючи на перевагу права на життя над правом на смерть, можна стверджувати про нежиттєздатність теорії права на смерть. Уважаємо, що смерть потрібно розглядати як логічне завершення права на життя, проте надавання людині права на смерть суперечить сутності життя як найвищої цінності, яка покладена під охорону всього суспільства й держави, тобто має публічний характер.

Проблемними питаннями, що виникають під час дослідження права на життя в аспекті його закінчення, тобто смерті, є право на самогубство та еутаназію.

У науковій літературі можна зустріти підхід, що самогубство можна визначити як один зі способів реалізації права на розпорядження життям [25, с. 211]. Погодитися з такою думкою не можна, адже самогубство – це край негативно явище, яке не може бути прикладом реалізації права. Цікавою є думка М. Гори щодо самогубства: «Визнавши право людини піти з життя в такий спосіб, держава візьме курс на виродження свого народу, адже, по-перше, дасть зелене світло різним фармацевтичним та іншим компаніям на розробку, виготовлення, звичайно, рекламування та вільний продаж різноманітних засобів для скоєння самогубств, по-друге, зникне такий значний стимулюючий фактор, як побоювання бути засудженим з боку суспільства та церкви» [16, с. 50].

Другий згаданий нами аспект права на смерть – допустимість еутаназії. Найперше з'ясуємо, що необхідно розуміти під еутаназією. У ч. 3 ст. 52 Основ законодавства України про охорону здоров'я еутаназія тлумачиться як навмисне прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань [8]. У ЦК України, зокрема в ч. 4 ст. 281, указано, що існує заборона задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя [6].

На нашу думку, найбільш удалим є визначення, подане Н. Криловою: «Еутаназія – це навмисні дії або бездіяльність медичного працівника, які здійснюються відповідно до явно й недвозначно виражених прохань інформованого хворого або його законного представника з метою припинення фізичних і психічних страждань хворого, котрий перебуває в загрозовому для життя стані, і внаслідок яких настає його смерть» [19, с. 20; 28, с. 105].

Із цього визначення можемо визначити такі ознаки: по-перше, суб'єкт здійснення – медичний працівник; по-друге, характеристика діяння: активні (дії) та пасивні (бездіяльність); по-третє, прохання хворого; по-четверте, мета – припинення страждань; по-п'яте, загрозовий для життя стан хворого.

Із цього визначення логічно випливає існування двох форм еутаназії: активної й пасивної. Активна еутаназія полягає в застосуванні активних дій щодо пришвидшення смерті людини, пасивна еутаназія – відмова від заходів, що сприяють підтриманню життя безнадійно хворої людини [12, с. 32].

У наукових колах можна виділити три основні позиції щодо еутаназії. Перша позиція – еутаназія протиправна, заборонена та недопустима. У Декларації про еутаназію, прийнятій Всесвітньою медичною асамблеєю (Мадрид, 1987 р.), підкреслюється, що еутаназія як акт навмисного позбавлення життя пацієнта навіть на прохання самого хворого або на підставі звернення з подібним проханням до його близьких неприпустима й неетична [3].

Друга позиція – еутаназія допустима лише в певних випадках. Так, обставинами допустимості еутаназії, на їхню думку, є безнадійність хвороби особи, яка просить про еутаназію, власне неодмінне бажання цього особою, наявність для цього переконливих медичних показань.

Представники третьої позиції вважають, що право на безболісну смерть повинна мати кожна людина, а не тільки невиліковно хворий. Людина як свідомо істота має право самостійно приймати рішення щодо своєї долі, у тому числі власної смерті. Особливо це гуманно та морально щодо безнадійно хворих людей.

У більшості випадків цивілізований світ виступає проти еутаназії в її активній формі. Проте цікавим є питання про допустимість пасивної еутаназії. Як було вище зазначено, сутність пасивної еутаназії полягає у відсутності лікування та медичної допомоги. В Україні, відповідно до ст. 6 Основ законодавства України про охорону здоров'я, обов'язками лікаря є своєчасне та кваліфіковане обстеження й лікування пацієнта, також ст. 78 цього самого акта покладає на медичних працівників обов'язок сприяти охороні та зміцненню здоров'я людей, запобіганню й лікуванню захворювань, надавати своєчасну та кваліфіковану медичну й лікарську допомогу [8]. Ненадання допомоги хворому медичним працівником тягне за собою кримінальну відповідальність згідно зі ст. 139 Кримінального кодексу України [7].

Варто відзначити ч. 4 ст. 284 ЦК України, яка встановлює право повнолітньої дієздатної фізичної особи, яка усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними, відмовитися від лікування [6]. Це положення не можна розглядати як пасивну еутаназію. Для правильного розуміння цього законодавчого положення варто диференціювати поняття лікування та звичайні засоби для підтримання життя хворого. Лікування – це система заходів, спрямована на відновлення здоров'я хворого, засоби для підтримання життя – не тягнуть за собою видужання особи. Тому, говорячи про пасивну еутаназію, науковці мають на увазі відмову від засобів, які необхідні для підтримки життя, і їх відсутність неминуче призводить до летального наслідку.

Із кожним роком медицина вдосконалюється, тому деякі процедури, які недавно були незвичними та новими, стають необхідними й буденними під час надання медичної допомоги.

Пасивна еутаназія характеризується протиставленням права пацієнта та обов'язку медичного працівника. Тому потрібна

чітка диференціація меж права й обов'язку. Згідно з українським законодавством, медичний працівник зобов'язаний надати екстрену допомогу. Стабілізувавши пацієнта, такий працівник може прийняти від нього відмову від подальшого лікування, проте у випадку настання термінальної стадії такий працівник знову зобов'язаний провести реанімаційні засоби.

Отже, підсумовуючи вищенаведене щодо еутаназії, можемо сказати, що заборона еутаназії не може розглядатися як порушення права на життя. Адже еутаназія як право на смерть суперечить праву на життя, оскільки воно невід'ємне. Еутаназію потрібно розглядати як один із видів убивства, проте із привілейованим складом. Тому пропонується криміналізувати еутаназію як злочин проти життя.

Деякі вчені стверджують, що право на життя є абсолютним правом [21]. Проте абсолютне право на життя не підлягає трансформації. Про право на життя як абсолютне право говорять у тих випадках, коли людину не можна позбавити життя ні в якому разі, незалежно від її поведінки та вчинених дій.

На думку Г. Чеботарьової, законодавство передбачає обмеження не права на життя, а можливості правомірного позбавлення життя [32, с. 63]. Якщо звернутися до Європейської конвенції з прав людини, то ст. 2 встановлює, що нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання [4].

У наукових колах учені наводять аргументи за і проти смертної кари, що дає змогу вирішити питання: чи допустиме застосування смертної кари, чи порушує таке покарання право на життя. Тому наведемо аргументи за і проти смертної кари.

Прихильники смертної кари подають такі аргументи:

1) смертна кара є досить ефективним засобом запобігання особливо жорстоким злочинам у контексті їх загальної превенції;

2) вона є засобом захисту суспільства від найнебезпечніших злочинців, котрі не піддаються виправленню та подальшій ресоціалізації;

3) задовольняє почуття помсти потерпілих;

4) є єдино справедливою мірою покарання за найбільш тяжкі злочини;

5) утримання ув'язнених обходиться величезними сумами для держави, суспільство обурене тим фактом, що мають платити податки на фінансування вбивць і маніяків [18, с. 67; 24, с. 252].

Також поширена й діаметрально протилежна позиція противників смертної кари, які наводять такі аргументи проти її запровадження:

1) помилковість або неправосудність смертного вироку. Як відомо, судові помилки неминучі, вони завжди існували, існують і, на жаль, зберуться в майбутньому. У результаті життя людини може обірватися внаслідок несприятливого збігу обставин, випадкової, але непоправної людської помилки;

2) смертна кара неприпустима з погляду низки морально-етичних і релігійних принципів;

3) держава не має морального права позбавляти людину життя;

4) смертна кара в будь-якому випадку не може відновити становище, яке існувало до вчинення злочину;

5) смертна кара досить часто деяких злочинців не зупиняє, оскільки вони далеко не завжди думають про можливе покарання, що особливо стосується вчинення насильницьких злочинів серійними маніяками, які страждають на певні психоемоційні розлади;

6) смертна кара подає людям приклад жорстокості й тим самим сприяє вчиненню злочинів;

7) уведення смертної кари може стати перешкодою перебування України в Раді Європи та СНД. І якщо доцільність

перебування в останній нині ставиться під сумнів у висловлюваннях найвищих посадових осіб держави, то членство в Раді Європи є логічним у контексті позиціонування Україною себе як цивілізованої, демократичної держави на світовій арені;

8) це морально важка справа для безпосереднього виконавця покарань. І хоча з юридичного погляду відповідальність несе держава Україна, іменем якої приймається відповідний вирок суду та яка через уповноважених осіб реалізує вирок, виконавець у публічних очах імовірно за все стає вбивцею [12; 15, с. 141–143].

На нашу думку, аргументи, які наводять прихильники смертної кари, не достатньою мірою обґрунтовують необхідність такого покарання. Уважаємо, що застосування смертної кари суперечить меті покарання, до якої законодавець зараховує виправлення засудженого. Багато вчених стверджує, що в такому випадку довічне позбавлення волі також суперечить меті покарання, проте це не так. Законодавством України передбачено, що засуджений після відбуття не менше ніж 20 років покарання має право подати клопотання до Президента України про помилування. Також перевага довічного позбавлення волі перед смертною карою полягає в тому, що у випадку помилки вироку особа звільняється від відбування покарання.

Щодо економічного питання, то, як нами було зазначено вище, ніяке суспільне благо не може бути поставлене в альтернативу життю людини, яка є найвищою соціальною цінністю.

Тому зрозуміло, що з погляду правових принципів держава не може позбавляти людину життя. Правова держава не має права вбивати від свого імені. Які б цілі не називалися у виправданні страти, сама думка, що держава може використовувати настільки жорстоке покарання, як смертна кара, суперечить концепції прав людини.

Якщо звернутися до ч. 2 ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, то вона встановлює випадки, коли позбавлення життя людини не розглядається як таке, що вчинене на порушення права на життя. Так, позбавлення життя не порушує ст. 2 Конвенції, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили для захисту будь-якої особи від незаконного насильства; для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою; під час учинення правомірних дій для придушення заворушення або повстання [4].

Подібні за змістом положення можна знайти в законодавстві України. Так, розділ VIII Кримінального кодексу України встановлює обставини, що виключають злочинність діяння, серед яких є необхідна оборона, крайня необхідність і затримання особи, котра вчинила злочин.

Особливої уваги потребує характеристика умов, за яких дії, що призвели до позбавлення життя, підпадають під ознаки необхідної оборони чи крайньої необхідності. Так, заподіяння смерті має бути спільномірним, тобто відповідати небезпечності посягання та обставинці захисту. Тому кримінальний закон встановлює відповідальність за перевищення меж необхідної оборони (ст. 118 Кримінального кодексу України). Щодо крайньої необхідності, то потрібно визначити її рівнозначність або меншу значимість, ніж шкода, яка загрожує. За перевищення меж крайньої необхідності закон не встановлює спеціальної відповідальності, тому такі дії кваліфікуються на загальних підставах, а ексцес необхідності враховується як обставина, яка пом'якшує покарання.

Отже, кримінальний закон виключає покарання й допускає позбавлення життя людини у випадку необхідної оборони, коли таке позбавлення життя було спільномірним із небезпечністю посягання та крайньої необхідності, коли шкода, яка заподіяна, є меншою ніж шкода, яку відвернуто. У разі позбавлення життя відвернута шкода має бути як мінімум смертю двох осіб.

Висновки. Отже, право на життя є невідчужуваним і невід'ємним. Тому воно як основоположне потребує докладного регулювання. Уважаємо за необхідне визначити чітко межі

права на життя на законодавчому рівні. Оскільки з 14 дня після запліднення ембріон пройшов стадію імплантації, сформувався весь допоміжний апарат для свого розвитку й характеризується наявністю первинної хорди, яка є першоосновою нервової системи, стає на шлях практично незалежного розвитку, то пропонуємо закріпити цей момент як такий, із якого ембріон стає під охорону закону. Пропонуємо доповнити ст. 281 ЦК України таким положенням: «Життя людини охороняється з 14 дня після моменту зачаття». Оскільки нами пропонується поставити життя ембріона під охорону закону з 14 дня його внутрішнього розвитку, то, відповідно, проведення абортів після 14 днів із моменту зачаття забороняється.

Також необхідним є прийняття спеціалізованого закону, де розглядалися б докладно всі аспекти права на життя, у тому числі й репродуктивні права та правовий статус ембріона.

Уважаємо недопустимим легалізацію еутаназії. Заборона еутаназії не може розглядатися як порушення права на життя. Адже еутаназія як право на смерть суперечить праву на життя, оскільки воно невід'ємне. Еутаназію потрібно розглядати як один із видів убивства, проте із привілейованим складом. Тому пропонується інкримінувати еутаназію як злочин проти життя.

Пропонуємо доповнити Кримінальний кодекс України ст. 117-1 «Убивство на прохання потерпілого (еутаназія)», яка встановлювала б відповідальність за проведення еутаназії.

Із погляду правових принципів держава не може позбавляти людину життя. Правова держава не має права вбивати від свого імені. Якби цілі не називалися у виправданні страти, сама думка, що держава може використовувати настільки жорстоке покарання, як смертна кара, суперечить концепції прав людини.

У Конституцію України до ст. 27 потрібно внести зміни, які встановлювали б недопустимість застосування смертної кари.

Список використаної літератури:

1. Конституція України, прийнята 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВРУ). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Міжамериканська конвенція про права людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law7.ru/base64/part6/d64tu6132.htm>.
3. Декларація про еутаназію [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.medicusamicus.com/index.php?action=laws8>.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
5. Конвенція про права дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВРУ). – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВРУ). – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
8. Основи законодавства про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВРУ). – 1993. – № 4. – Ст. 19.
9. Про міліцію : Закон України від 22.01.1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 4. – С. 95. – Ст. 20.
10. Аборт : матеріал із Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
11. Астапенко К.А. Право на життя і проблема абортів / К.А. Астапенко // Сборник работ 70-й научной конференции студентов и аспирантов Белорусского государственного университета, 15–18 мая 2013 г., Минск : в 3 ч. – Минск, 2013. – Ч. 3. – С. 119–121.
12. Германенко В.А. Смертна кара як найжорстокіше порушення права на життя / В.А. Германенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://smertnakara.blogspot.com>.
13. Глушков В. Право людини на легку смерть / В. Глушков // Права людини в Україні : щорічник, 1995. – К., 1997. – С. 32–40.
14. Головащук А.П. Цивільно-правові аспекти статусу ембріона людини при застосуванні програм допоміжних репро-

дуктивних технологій / А.П. Головащук // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 192–195.

15. Головистикова А.Н. Конституционно-правовая охрана жизни человека в Российской Федерации : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / А.Н. Головистикова. – М., 2004. – 233 с.

16. Гора М.А. Момент виникнення та зміст права на життя / М.А. Гора // Вісник Одеського національного університету. Серія «Правознавство». – Т. 13. – Вип. 9. – С. 46–54.

17. Домбровська О.В. Конституційне право на життя людини і громадянина та забезпечення його реалізації органами внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02. / О.В. Домбровська. – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2005. – 19 с.

18. Проблеми кримінально-виконавчого права : [навч. посіб.] / [О.Г. Кальман, С.С. Мірошніченко, О.М. Подільчак та ін.] ; за ред. О.Г. Кальман ; Нац. акад. прокуратури України. – Чернігів : Десна, 2012. – 335 с.

19. Крылова Н. Эвтаназия: уголовно-правовой аспект / Н. Крылова // Вестник МГУ. Серия 11 «Право». – 2002. – № 2. – С. 17–37.

20. Малиновский А. Имеет ли человек право на смерть? / А. Малиновский // Российская юстиция. – 2002. – № 8. – С. 54–56.

21. Мікуліна М.М. Право на життя як складові приватності фізичної особи / М.М. Мікуліна // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 1 (7). – С. 1–14.

22. Мірошніченко О.А. Право людини на життя (теорія та практика міжнародного співробітництва) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 / О.А. Мірошніченко ; Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. – Х., 2005. – 18 с.

23. Никонов В.А. Уголовно-правовая характеристика института задержания / В.А. Никонов // Уголовно-правовые и криминологические меры предупреждения преступлений. – Омск : Науч.-исслед. и ред.-издат. отд., 1986. – С. 60–68.

24. Омельчук Л.В. Перспективи запровадження смертної кари в Україні / Л.В. Омельчук, О.О. Бурлачук // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 6. – С. 250–253.

25. Паньків О.М. Право людини на розпорядження життям: деякі аспекти / О.М. Паньків, Ю.І. Петровський // Медичне право України: проблеми становлення та розвитку : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 19–20 квітня 2007 р.). – Л., 2007. – С. 210–215.

26. Попов А.Н. Обстоятельства, исключающие преступность деяния / А.Н. Попов ; под ред. Б.В. Волженкин. – СПб. : Изд-во С.-Петербург. юрид. ин-та Генеральной прокуратуры РФ, 1998. – 40 с.

27. Рогова О.Г. Право на життя в системі прав людини : автореферат / О.Г. Рогова. – Х. : Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, 2006. – 20 с.

28. Романовский Г.Б. Гносеология права на жизнь : [монография] / Г.Б. Романовский. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 368 с.

29. Салагай О.О. Правовые подходы Совета Европы к регулированию вопросов прерывания беременности / О.О. Салагай // Российская юстиция. – 2012. – № 12. – С. 21–24.

30. Книга Правил Святых апостол, святых соборов Вселенских и Поместных, и святых отцов. — М. : Издание Свято-Троицкой Сергиевой лавры, 1992 (репринт с издания 1893 г.). – 408 с.

31. Сгречча Э. Биоэтика / Э. Сгречча, В. Тамбоне. – М. : Библиско-богословский институт св. апостола Андрея, 2002. – 420 с.

32. Чеботарева В.П. Право на жизнь и его обеспечение в Российской Федерации : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / В.П. Чеботарева. – М., 2008. – 227 с.

33. CongregationfortheDoctrineoftheFaith. InstructiononRespectforHumanLifeinItsOriginsandonthedignityofProcreation “Donum Vitae” (22 February 1987) // Acta Apostolicae Sedis. – 1988. – № 80. – P. 70–102.